

Asia: VN/28937/2021

Arviomuistio pienriitamenettelystä

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

I YLEISHUOMIOT ARVIOMUISTIOSTA

Yhteiskunnassa vallitsee yhteisymmärrys siitä, että erityisesti pienten riita-asioiden käsittely täysimittaisessa oikeudenkäynnissä on liian kallista ja aikaa vievää. Tämä voi johtaa oikeudenmenetyksiin ja oikeuslaitosta kohtaan tunnetun luottamuksen murenemiseen. Kansalaiset ja yritykset eivät kulujen pelossa uskalla tuoda riitojaan oikeuden käsiteltäväksi. Tavoite parantaa oikeuden saatavuutta tekemällä riita-asian käsittelystä helpompaa, halvempaa ja nopeampaa on ilman muuta oikeasuuntainen ja jopa välttämätön hanke oikeusvaltion näkökulmasta.

Ensisijaisesti Tuomioistuinvirasto näkisi suotavana löytää ratkaisu, joka soveltuisi mahdollisimman moneen riita-asiaan kuluriskiä lieventäen ja tarkoituksenmukaisimpia menettelykeinoja tarjoten. Tällä tavalla muutos kohdistuisi useampiin asioihin, vaikutus olisi suuri ja mahdollisimman moni hyötyisi siitä. Tähän voitaisiin näkemyksemme mukaan päästä sähköistä asiointia hyödyntämällä, oikeudenkäymiskaaren säännöksiä joustavoittamalla ja/tai oikeudenkäyntikulujen muodostumiseen puuttumalla.

On todennäköistä, että suurimmat tosiasialliset vaikutukset riitaprosessien kalleuteen saataisiin siten, että enemmän asioita käsiteltäisiin maallikoiden itsensä toimesta, ilman juristia. Prosessikynnyksen madaltuminen edellyttää selkeää ja helppokäyttöistä vireillepanomahdollisuutta ja joustavaa, kunkin asian edellyttämää käsittelyä sekä napakkaa prosessinjohtoa. Asioiden käsittely ilman juristiavustajia vaatii tuomarilta aktiivista ohjausta ja tuomioistuimen työmäärä on tällaisessa menettelyssä tavanomaista suurempi.

Toinen keino tilanteen parantamiseen on vaikuttaa asianajokulujen muodostumiseen. Liian kalliiksi koettujen oikeudenkäyntien tarkastelua ei tulisi rajata vain riskiin joutua korvaamaan voittaneen vastapuolen kulut, vaan yhtä lailla tulisi huomioida oman juristin käyttämisestä syntyvä kustannus, josta asiakas joka tapauksessa aina viime kädessä vastaa.

Luonnostellun pienriitamenettelyn osalta Tuomioistuinvirasto kantaa erityisesti huolta tuomioistuinten toimintaedellytyksistä ja kantokyvystä tilanteessa, jossa maallikoiden ajamia juttuja nostettaisiin tuhansia enemmän kuin nykyään. Vallitsevassa taloudellisessa tilanteessa pienriitamenettelyn säätämistä ei voida kannattaa ilman varmuutta lisäresursoinnista.

II ENSISIJAISET KEINOT TILANTEEN KORJAAMISEKSI

Vaikka aivan pienimmille asioille varmasti olisikin rakennettavissa ehdotetun kaltainen oma erityismenettelynsä, olisi nähdäksemme silti syytä asettaa oikeudenkäytön kehittämistä koskevat tavoitteet siten, että riitaprosessi kevenisi ja halpenisi kautta linjan.

Koska uuden menettelyn upottaminen olemassa oleviin rakenteisiin voi näennäisestä helppoudesta huolimatta olla suhteellisen vaativaa, olisi tilannetta ja ratkaisujen löytämistä ennemminkin lähestyttävä kokonaiskuvan tarkastelun kautta. Tästä syystä Tuomioistuinvirasto kannattaa ensisijaisesti yleisen riita-asiamenettelyn ennakoluulotonta tarkastelua tunnistettujen haasteiden selättämiseksi.

Oikeudenkäyntimenettelyn kehittäminen ja sähköinen asiointi riita-asioihin:

Tuomioistuinviraston näkemyksen mukaan riita-asian menettelyä tulisi tehostaa kokonaisvaltaisesti kulujen hillitsemiseksi ja läpivirtauksen optimoimiseksi. Prosessilainsäädännön muutoksilla olisi mahdollista luoda nykyaikainen, mahdollisimman kevyt ja tarkoituksenmukainen riita-asioden oikeudenkäyntimenettely. Samalla olisi pohdittava, mitkä prosessuaaliset reunaehdot on ylipäättään välttämätöntä säilyttää viran puolesta vahdittavina, jos asianosaisen omalle kannalle menettelytavan valinnassa annettaisiinkin aikaisempaa suurempaa merkitystä. Tavoitteena olisi saada ohjattua asiat juuri niille parhaiten sopiviin käsittelymuotoihin.

Samalla tuomioistuimille tulisi taata mahdollisimman hyvät toiminnan edellytykset. Toteutus voisi alkaa arvioimalla, voitaisiinko joitakin Rovaniemen laatuhankeessa XVI 2021 ja Asianajajaliiton työtapareformissa esitettyjä taikka Keskuskauppakamarin välimieslautakunnan sääntöjen mukaisessa välimiesmenettelyssä omaksuttuja tapoja ottaa käyttöön riita-asioden oikeudenkäynneissä keinoina jouduttaa prosessia.

Avainasemassa on kanteen napakka vireillepano ja vastaus siihen. Vireillepanovaiheen tehostamisella on ilmeinen liityntä sähköiseen asiointiin. Sähköinen asiointi mahdollistaisi ohjaavuudellaan maallikoiden prosessaamisen, mutta standardoitu vireillepano selkeine ohjeineen hyödyttäisi vireillepanoa myös asianajajien ajamissa asioissa. Tämä estäisi kulujen karkaamista heti alkuvaiheessa ja edistäisi samalla sovintoneuvotteluja sekä tuomarin mahdollisuuksia prosessinjohtoon avulla ohjata valmistelua tehokkaalla tavalla oikeaan suuntaan. Sähköiseen asiointiin voisi kannustaa esimerkiksi käsittelymaksua alentamalla.

Sähköinen tuomioistuinasiointi luo näin ollen jo itsessään tosiasiallisen keinon keventää riita-asian käsittelyä ja kulukehitystä kaiken laatuissa riita-asioissa.

Ellei asia jo alkukirjelmien perusteella eli asianosaisten samansuuntaisesta toiveesta olisi ohjautunut tiettyyn menettelyyn, tulisi asiassa pian vireilletulon ja haastamisen jälkeen pidettäväksi järjestäytymiskokous, jossa kysymys sopivimmasta menettelytavasta olisi keskiössä.

Riidan laatu ja asianosaisten kannat määrittäisivät menettelyn ja menettelysäännökset joustaisivat esimerkiksi suhteessa yhteenvedon ja valmistelustunnon tarpeeseen tai kirjallisen menettelyn soveltuvuuteen. Asianosaisella voisi olla mahdollisuus vastustaa yksinkertaistettuja menettelyjä, mutta vastustuksella voisi ajatella olevan kuluseuraamuksia ylimenevien kulujen osalta.

Ratkaistavaksi jäisi toki se, olisiko yksinkertaisempiin menettelyihin mahdollista jopa määrätä viran puolesta. Mikäli menettelyn valinta olisi suostumuksenvarainen, on vielä harkittava mahdolliset suostumuksen peruuttamista koskevat tilanteet ja muut reunaehdot.

Oikeudenkäyntikulujen syntyminen hillitseminen:

Menettelyjä luomalla tai prosessisäännöksiä uudistamalla voidaan silti vain osittain vaikuttaa kuluista johtuvaan korkeaan prosessikynnykseen.

On toki mahdollista keventää kuluvastuuta ja jopa säätää kulujen kuittaamisesta yksinkertaisissa menettelyissä. Tämä ei kuitenkaan vaikuttaisi varsinaiseen ongelmaan eli siihen, että asianosaisen itsensä maksettavaksi jäävä asianajajapalkkio voisi olla kuinka suuri tahansa. Tilanne on luonnollisesti sama, jos häviöjä velvoitetaan korvaamaan vain osa voittajan kuluista. Voittanut osapuoli saattaa silti maksaa avustajalleen enemmän kuin on asiassa voittanut. Ja vaikka OK 21 luvun kuluvastuuta rajoittavia säännöksiä voitaisiin entistä laajemmin soveltaa viran puolesta, pätee tähänkin sama tilanne. Pienehköjä riita-asioita kun ei uskalleta tuoda oikeuteen vain vastapuolen kulujen pelossa, vaan yhtä lailla omien kulujen suuruutta aprikoiden.

Vaikuttaakin siltä, että ainoa tehokas tapa puuttua oikeudenkäyntikuluihin olisi pyrkiä rajoittamaan oikeudenkäyntikulujen syntymistä eli niiden määrää – sekä kantaja- että vastaajataholle. Rajoittaminen voisi tapahtua luopumalla tuntitaksoista toimenpidetaksojen sijaan tai jopa sääntelemällä kulukatosta, joka olisi suhteutettu asian laatuun, laajuuteen ja intressiin. Yksinkertaisten asioiden osalta asianosaisen omien kulujen ei esimerkiksi tulisi ylittää asian intressiä tai niille voisi olla euromääräinen maksimi.

Tuomioistuinten kannalta on kuitenkin ehdottoman toivottavaa, että asianosaisilla edelleen on mahdollisuus käyttää avustajaa, sillä maallikoiden itsensä ajamat asiat lisäävät väistämättä tuomioistuinten jo ennestään liiallista työtaakkaa. Mahdollisten toimenpidetaksojen tai maksimimäärien haarukoiminen tulisi luonnollisesti tehdä tiiviissä yhteistyössä avustajakunnan kanssa.

III ARVIOMUISTION HAHMOTELMA PIENRIITAMENETTELYKSI

Arviomuistiossa hahmoteltu pienriitamenettely:

Tuomioistuinvirasto pitää joka tapauksessa tärkeänä arvioida sitä, niveltäisikö suunnitteilla oleva erillinen pienriitamenettely tarkoituksenmukaisella tavalla oikeudenkäyntimenettelyn muuhun kehittämiseen ja olemassa oleviin prosesseihin. Tämä edellyttää pienriita-asioiden suhteuttamista kokonaiskuvaan ja vertaamista erityisesti summaarisiin, sovittelumenettelyyn ja "normaalin" laajan riita-asian käsittelyyn. Erityisesti pienriidan suhdetta tuomioistuinsovitteluun on syytä pohtia tarkasti, samoin kuin sitä, miten asiat voisivat liikkua menettelyjen välillä.

Tuomioistuinvirasto yhtyy muistiossa esitettyihin näkemyksiin seuraavista seikoista mahdolliseen pienriitamenettelyyn liittyen

- o Sähköinen asiointi
- o Kanne ja vastaus vakiolomakkeella
- o Havainnollinen ja selkeä ohjeistus verkossa
- o Ei pääsääntöisesti lisäkirjelmia
- o Lisätietojen pyytäminen tarvittaessa
- o Ei pakollista yhteenvetoa
- o Ei erillistä valmisteluistuntoa
- o Ratkaisu edelleen perusteltava

- o Normaali muutoksenhaku
- o Rajoitettu kuluvastuu häviäjälle
- o Yksipuolinen tuomio edelleen mahdollinen

Pohtimista jatkovalmistelussa edellyttävät

- o Soveltamisala
- o Euromääräinen raja
- o Millä tavalla juttu määräytyisi po. menettelyyn – viran puolesta, pyynnöstä vai sähköisen asioinnin kautta?
- o Onko lähtökohtana ”kirjallinen, ellei asian laatu edellyttäisi suullista eikä kukaan asianosainen vastusta”, vaiko ”suoraan suulliseen, jossa asia selvitetään yhdellä istumalla asianosaisten läsnäollessa”?
- o Mitä säädetään tilanteesta, jossa vaatimus ei täytä pienriidan kriteerejä?
- o Minkälainen kulurajoitus? (Oikeusavun taksa, maksimitunnit tai vaikkapa kiinteä ”pienriitamenettelyhintaa”)

Soveltamisalasta:

Luonnostellun pienriitamenettelyn asianosaisrelaatioina voitaneen pitää seuraavia tyyppitilanteita

- a) yksityishenkilö v. yksityishenkilö tai yritys v. yritys
- b) yksityishenkilö v. yritys (esim. lentoyhtiö)
- c) yritys (esim. pysäköinninvalvonta) v. yksityishenkilö

Yleensä kohtuuttomimmat tilanteet syntyvät b ja c -juttutyypeissä. Tuntuu selvältä, että muutamat satasen korvauksen vaatiminen (b) ei kannata, jos riskinä on useiden tuhansien eurojen kuluriski. Myöskään maksuvelvollisuuden riitauttaminen (c) ei saisi olla tosiasiallisesti mahdotonta eikä kokonaisseuraamusten tulisi olla kohtuuttomat, mikäli asiansa – esimerkiksi todistelun vastaanottamisen jälkeen - sittenkin häviää.

Näiden kahden velkomuskategorian osalta kaavailtu pienriitamenettely, tai ainakin rajoitettu kuluvastuu, tuntuisi sopivan erityisen hyvin. Samoin tarkkarajainen intressi (euromäärä esim. 5000 euroa) tuntuu näissä tilanteissa luonteelta, samoin kuin jopa lähtökohtaisesti kirjallinen menettely. Näiden osalta vaihtoehtoinen toteutus voisi myös käsittää summaarisen käsittelyn laajentamisen.

Samalla olisi syytä pohtia sitä, olisivatko tietyt asiaryhmät kategorisesti pienriitakäsittelyn ulkopuolella (työriita, häätö), vai olisiko intressi aina määräävä tekijä. Valtioon kohdistetut korvausvaatimukset kuuluisivat oletettavasti soveltamisalaan.

Kohdassa a on usein kysymys suoritukseen tai vahinkoon perustuvasta velkomuksesta, samoin kuin elatusapuvaatimuksesta. Jos ja kun tarkoituksena on erityisesti parantaa yksityisten tahojen mahdollisuuksia saada lähinnä velkomustuomioita täytäntöönpanoperusteeksi, voidaan jonkinlaisina lähtökohtina pitää seuraavia seikkoja

- jos maallikot ja yritykset prosessaavat itse ilman lakimiehiä, ei korvattavia oikeudenkäyntikuluja pitäisi juurikaan syntyä, sillä oman työn korvaaminen ei varsinaisesti kuulu oikeudenkäymiskaaren 21 luvun nojalla korvattaviin oikeudenkäyntikuluihin. Nykyisellään yritykset kuitenkin säännönmukaisesti vaativat oikeudenkäyntikuluja (yrityksen) lakimiehen käyttämisestä.
- elatusapukanteista ratkaistaan jo nykyisellään noin 70 % kirjallisessa menettelyssä eli niiden osalta kyse ei ensisijaisesti olisi pyrkimys keventää käsittelyä, vaan nimenomaisesti hillitä puolin ja toisin kasvavaa kuluvastuuta silloin, kuin vanhemmilla on lakimiehet apunaan. Koska elatusapuasiat ovat indispositiivisia suhteessa lapseen, pienriitamenettely toisi helpotusta lähinnä asian häviävän elatusvelvollisen osalta. Tätä voidaan pitää kohtuullisena tavoitteena.

Edellä sanotun lisäksi pidämme tärkeänä käydä keskustelua siitä, voisiko yksityishenkilöiden tai itse prosessaavien yhteisöjen osalta olla perusteltua, että pienriitamenettelyllä olisi laajempikin soveltamisala. Oikeudenkäyntikynnyksen madaltuminen olisi paikallaan yksityishenkilöiden, talo- ja asuntoyhtiöiden, yhdistysten ja yritysten pienehköissä muissa riita-asioissa. Tällä olisi huomattavaa merkitystä oikeuden saatavuuden ja tuomioistuinten riidanratkaisufunktion kannalta. Ajateltavissa on, että tällaiset ”tavallisten tahojen tavalliset asiat” voisivat tarkoittaa luontoissuorituksia, sopimuksen päättämistä tai kohtuullistamista, kieltämistä, ennallistamista tai palauttamista taikka vahvistamiskanteita. Tällaisten kanteiden osalta suullinen käsittely tuntuisi luontevammalta kuin kirjallinen menettely. Riidan kohteena olevaa intressiä voi myös olla hankala arvioida euromääräisesti. Rajanveto asian soveltuvuudesta pienriitamenettelyyn voisi myös tuottaa ongelmia.

Joka tapauksessa ehdotetun pienriitamenettelyn soveltamisalaa ja sen optimaalista vaikutuksellisuutta olisi hyvä arvioida mahdollisessa jatkovalmistelussa, jos lainsäädäntötyötä ei toivomallamme tavalla kohdistettaisi yleisesti riita-asian menettelyyn siten, että tarkoituksenmukaisin menettelytapa määräytyisi mahdollisimman joustavasti tapaus kerrallaan.

Rajat ylittävä vähäinen vaatimus vertailukohteena:

Tuomioistuinvirasto viittaa eurooppalaiseen vähäisiä vaatimuksia koskevaan menettelyyn ja toteaa, että lähtökohtana voitaisiin pitää ajatusta siitä, että se mikä on hyväksi havaittu rajat ylittäviin tilanteisiin, olisi myös toimiva keino kansallisissa pieniasioissa. Erilaisten menettelyjen luominen on syytä pitää minimissään ja ennemminkin pyrkiä luomaan erilaista sääntelyä vain silloin ja vain siinä laajuudessa kuin se on välttämätöntä.

Eurooppalainen pienriitamenettely on lähtökohtaisesti kirjallinen ja perustuu määrämuotoiseen vireilletuloasiakirjaan ja siihen annettavaan vastaukseen. Vakiolomake kanteelle ja vastaukselle ohjaa maallikkoa ilmoittamaan tarpeelliset tiedot tuomioistuimelle. Tuomioistuimen käsittelymaksu palautetaan, jos vaatimus hyväksytään. Menettelyyn on liitetty määräaikoja asian valmistelulle ja ratkaisemiselle.

Menettelyn etuina on pidetty sitä, että vireillepanoon ei tarvitse palkata asianajajaa, vaatimus ratkaistaan yleensä nopeasti ja menettely on yksinkertainen. Sitä voidaan käyttää sekä rahamääräisissä että muissa kuin rahamääräisissä vaatimuksissa. Sitä voidaan käyttää sekä riitauttamattomien että riitautettujen vaatimusten kohdalla.

Eurooppalaista vähäisiin vaatimuksiin sovellettavaa menettelyä voidaan käyttää useimpien siviili- ja kauppaoikeudellisten vaatimusten kohdalla.

Vaatimuksen arvon tulee olla alle 5000 euroa. Jos vaatimus koskee rahasumman maksua, vaatimuksen arvo on kyseinen summa. Jos vaatimus ei koske rahamääräisen summan maksua, muulle kuin rahamääräiselle vaatimukselle on määriteltävä arvo. Muun muassa elatusapuvaatimukset sekä työsopimukseen liittyvät vaatimukset on rajattu soveltamisen ulkopuolelle.

Tuomioistuin ratkaisee asian kantajan, ja jos asia riitautetaan, myös vastaajan, toimittamien tietojen pohjalta. Tuomioistuin voi kuitenkin itse päättää järjestää suullisen käsittelyn, jos tuomion antaminen ei ole mahdollista kirjallisten todisteiden perusteella. Myös kantajalla ja vastaajalla on oikeus pyytää suullista käsittelyä. Jos suullista käsittelyä pyydetään, tuomioistuimen on järjestettävä se, mikäli se katsoo suullisen käsittelyn olevan välttämätön menettelyn oikeudenmukaisuuden varmistamiseksi.

Tuomioistuin yleensä määrää korvauksen kuluista asian päätteeksi voittaneelle asianosaiselle. Korvattavien kulujen on oltava kohtuullisia suhteessa vaatimuksen arvoon, eikä tuomioistuimen pidä korvata kohtuuttomia kuluja asianajajamaksujen kattamiseksi. Tuomioistuin ei määrää korvattavaksi kuluja, jotka ovat kohtuuttomia suhteessa vaatimuksen arvoon tai jotka eivät ole välttämättömiä, kuten esimerkiksi voittaneen asianosaisen asianajokuluja.

Yleisesti ottaen suulliseen käsittelyyn liittyvät kulut on pidettävä minimissä, ja tuomioistuin käyttää todisteiden yksinkertaisinta ja edullisinta vastaanottamistapaa.

IV RESURSSIVAIKUTUKSET

Muistiossa esitetyt määrärahatarpeet ovat huomattavan suuret. Menettelystä ei tule säätää, ellei uudistukselle ole osoitettavissa tarvittavia määrärahoja.

Ilman arviomuistiossa mainittuja lisärekrytointeja ei uusien pienriitamenettelyssä ratkaistavia asioita pystytä tuomioistuimissa käsittelemään. Taloudellisten vaikutusten osalta Tuomioistuinvirasto esittää arviomuistiossa todetun lisäksi huomiot salitarpeen, tietojärjestelmäkustannusten sekä todistelun videotallennuksen osalta. Tietojärjestelmäkustannuksia tulee asian mahdollisen valmistelun edetessä selvittää tarkemmin paitsi toteutustavan kuin myös kustannusten osalta.

Arvioidun juttumäärän kasvun takia emme pidä mahdollisena, että uudistus tulisi voimaan ns. paperimaailmaan, sillä tuomioistuimen henkilökunnan työmäärä kasvaisi ei ainoastaan lisääntyvän prosessinjohdon seurauksena, vaan myös kansliahenkilökunnan toimenpiteiden osalta. Tästä syystä pidämme välttämättömänä kytkeä mahdollinen uusi ja keveämpi menettely sähköiseen tuomioistuinasiointiin niin, että tällaisen asian vireillepano olisi mahdollista vain sähköisesti.

Pienriitamenettelyn kustannusvaikutuksia etenkin valtion menojen lisääntymisen osalta on tämän vuoksi vielä valmistelussa tarkennettava ja selvitettävä edelleen.

V LOPUKSI

Ilmeistä on, että ehdotetulla menettelyllä olisi merkittäviä vaikutuksia tuomioistuinten toimintaan ja toimintaedellytyksiin esimerkiksi kasvavien juttumäärien vuoksi. Pienriitamenettelyllä olisi myös merkittäviä kustannusvaikutuksia. Tuomioistuinvirasto korostaa sitä, että asian valmistelun edetessä on jatkettava vaikutusten arviointia sekä selvitettävä uudistuksen kustannusvaikutuksia sekä varmistettava se, että mikäli uudistus toteutetaan, on sille varattava riittävästi niin henkilö- kuin taloudellisia resursseja. Huomioitavaa on myös se, että mikäli lisämenoja vastaavaa rahoitusta ei myönnettäisi, uudistusta ei voida toteuttaa tuomioistuinlaitoksen muulla rahoituksella ilman tuomioistuinlaitoksen toimintakyvyn vaarantumista.

Ensisijaisesti Tuomiovirasto kuitenkin katsoo, että käsillä olevaan tilanteeseen puututtaisiin toisaalta prosessisääntelyä keventämällä ja virtaviivaistamalla, oikeudenkäymiskaaren 21 lukua uudistamalla ja sähköistä asiointia kehittämällä. Mainituilla toimenpiteillä olisi kokonaisvaltaisin myönteinen vaikutus oikeudenkäyntimenettelyn toimivuuteen. Pistemäisten uudistusten sijaan laaja-alainen kehittäminen on paras keino turvata se, että oikeudenkäyntimenettely voi täyttää tehtävänsä oikeusvaltion turvaamisessa.

Jaakkola Riku
Tuomioistuinvirasto

Immonen Nina
Tuomioistuinvirasto